

Adiaphora (ἀδιάφορα): wat niet bepaalt of je een goed mens bent

Gezondheid is beter dan ziekte. Financiële zekerheid is prettiger dan armoede. De meeste mensen hebben liever een goede reputatie dan een slechte en ervaren succes liever dan mislukking.

De stoïcijnen ontkenden dat niet.

Toch plaatsten zij al deze zaken in een bijzondere categorie: **adiaphora (ἀδιάφορα)**, meestal vertaald als **onverschillige dingen**.

Die vertaling kan gemakkelijk tot een misverstand leiden. Het klinkt alsof de stoïcijnen zeggen dat gezondheid, familie, bezit, werk of veiligheid ons niets zouden moeten kunnen schelen.

Dat bedoelden zij niet.

Met *adiaphora* bedoelden zij dat zulke zaken **op zichzelf niet bepalen of iemand moreel goed of slecht is**.

Je kunt rijk zijn en rechtvaardig.

Je kunt rijk zijn en onrechtvaardig.

Je kunt ziek zijn en moedig.

Je kunt gezond zijn en laf.

Daarom ligt volgens de stoïcijnen het werkelijke goede ergens anders: in **deugd**, in de kwaliteit van ons oordeel, onze keuzes en ons handelen.

Adiaphora stelt daarmee een confronterende vraag:

Hoeveel van wat wij belangrijk vinden, bepaalt werkelijk wat voor mens wij zijn?

Wat betekent Adiaphora?

Het Griekse woord *adiaphora* betekent letterlijk zoiets als **dingen die geen verschil maken of onverschillige zaken**.

Maar onmiddellijk moet worden toegevoegd:

geen verschil voor onze morele goedheid.

Dat laatste is essentieel.

De stoïcijnen verdeelden zaken grofweg in drie categorieën:

Goed — deugd en wat uit deugd voortkomt.

Slecht — ondeugd en wat daarmee samenhangt.

Onverschillig — alles wat op zichzelf noch deugdzaam noch ondeugdzaam is.

Tot die laatste categorie behoren verrassend veel zaken waaraan mensen grote waarde hechten:

gezondheid en ziekte,

rijkdom en armoede,

reputatie en een slechte naam,

plezier en pijn,

maatschappelijke positie,

lichamelijke schoonheid,

bezit,

en uiteindelijk zelfs leven en dood.

Dat klinkt extreem.

Om te begrijpen waarom de stoïcijnen dit zeggen, moeten we terug naar hun idee van het goede leven.

Deugd als maatstaf

Voor de stoïcijnen is **aretê**, deugd of menselijke voortreffelijkheid, het werkelijke goede.

Wijsheid, rechtvaardigheid, moed en matigheid maken iemand moreel beter.

Geld doet dat niet automatisch.

Gezondheid ook niet.

Stel dat twee mensen allebei rijk zijn.

De eerste gebruikt zijn vermogen op een verstandige manier, zorgt goed voor zijn familie, behandelt zijn werknemers rechtvaardig en helpt anderen wanneer dat passend is.

De tweede gebruikt zijn geld om anderen te manipuleren, zijn macht te vergroten en uitsluitend zijn eigen verlangens te bevredigen.

Hetzelfde bezit bevindt zich in de handen van twee verschillende mensen.

Het geld zelf heeft niet bepaald wie van hen goed handelt.

De manier waarop zij ermee omgaan doet dat.

Daarom is rijkdom volgens de stoïcijnen geen *goed* in de strikte morele betekenis.

Het is een adiaphoron.

Gezondheid is geen deugd

Gezondheid maakt dit nog duidelijker.

Natuurlijk geven de meeste mensen de voorkeur aan gezond zijn.

De stoïcijnen ook.

Maar gezondheid maakt iemand niet automatisch tot een beter mens.

Een gezond persoon kan egoïstisch, oneerlijk en wreed zijn.

Iemand met een ernstige ziekte kan tegelijkertijd buitengewone moed, rechtvaardigheid en wijsheid tonen.

Daarom kan gezondheid volgens de stoïcijnse redenering niet het hoogste goed zijn.

Hetzelfde geldt voor ziekte.

Ziekte is onaangenaam en we mogen haar proberen te voorkomen of behandelen. Maar ziekte maakt iemand niet automatisch **moreel slecht**.

De stoïcijn zegt dus niet:

“Mijn gezondheid interesseert mij niet.”

Hij probeert eerder te zeggen:

“Mijn gezondheid is waardevol, maar mijn karakter is van een andere orde.”

Dat verschil is de kern van adiaphora.

Niet alle Adiaphora zijn gelijk

Nu ontstaat een belangrijk probleem.

Als gezondheid en ziekte beide adiaphora zijn, maakt het dan helemaal niets uit welke van de twee we kiezen?

Moeten we bij ziekte dan maar geen dokter bezoeken?

Nee.

De stoïcijnen maakten binnen de adiaphora een verdere onderscheiding.

Er zijn **verkieslijke of te prefereren adiaphora** (*proêgmena*) en **niet-verkieslijke of af te raden adiaphora** (*apoproêgmena*).

Gezondheid heeft normaal gesproken de voorkeur boven ziekte.

Voldoende middelen hebben boven armoede.

Veiligheid boven gevaar.

Een goede reputatie kan onder normale omstandigheden verkieslijk zijn boven een slechte reputatie.

Deze zaken hebben **waarde**, maar niet dezelfde morele waarde als deugd.

Dat lijkt misschien een klein onderscheid, maar het is een van de belangrijkste nuances van de stoïcijnse ethiek.

Onverschillig betekent niet waardeloos.

Verkieslijk, maar niet noodzakelijk

We kunnen dit vergelijken met een reis.

Stel dat je een lange reis moet maken.

Je reist waarschijnlijk liever bij mooi weer dan tijdens een zware storm.

Goed weer is verkieslijk.

Maar het doel van de reis wordt niet bepaald door het weer.

Zo kijkt de stoïcijn naar veel omstandigheden van het leven.

Gezondheid?

Graag.

Financiële zekerheid?

Graag.

Goede vrienden?

Zeer waardevol.

Een goede reputatie?

Wanneer zij eerlijk verkregen is, zeker verkieslijk.

Maar geen van deze dingen kan volledig worden gegarandeerd.

En geen ervan mag volgens de Stoa de uiteindelijke maatstaf worden waarmee wij bepalen of ons leven moreel geslaagd is.

De paradox van rijkdom

Geld is misschien het duidelijkste moderne voorbeeld.

De stoïcijnen zeggen niet dat geld slecht is.

Ze zeggen ook niet dat iedereen zijn bezit moet weggeven.

Geld kan juist veel mogelijk maken.

Je kunt ermee voor je gezin zorgen.

Een bedrijf opbouwen.

Onderwijs volgen.

Anderen helpen.

Iets creëren.

Maar geld kan ook worden gebruikt voor hebzucht, uitbuiting, manipulatie of buitensporigheid.

Het geld zelf vertelt ons dus niets over de morele kwaliteit van degene die het bezit.

Daarvoor moeten we kijken naar **hoe iemand ermee omgaat**.

De stoïcijnse vraag is daarom niet alleen:

“Hoeveel bezit ik?”

maar:

“Wat doe ik met wat ik bezit?”

Status en reputatie

Hetzelfde geldt voor status.

Mensen zijn sociale wezens en het is begrijpelijk dat we gewaardeerd willen worden.

Maar zodra onze eigenwaarde volledig afhankelijk wordt van de mening van anderen, ontstaat een probleem.

Want reputatie behoort nooit volledig aan ons toe.

Je kunt eerlijk handelen en toch verkeerd begrepen worden.

Je kunt goed werk leveren zonder erkenning te krijgen.

Je kunt door honderd mensen gewaardeerd worden en door één persoon worden bekritiseerd — en vervolgens de hele avond alleen nog aan die ene kritiek denken.

De stoïcijn probeert daarom onderscheid te maken tussen:

goed handelen

en

gezien worden als iemand die goed handelt.

Het eerste behoort tot ons morele streven.

Het tweede is mede afhankelijk van anderen.

Reputatie is daarom een adiaphoron.

Betekent dit dat familie en vriendschap ook onverschillig zijn?

Hier wordt het begrip gevoeliger.

Binnen de strikte stoïcijnse indeling vallen ook relaties en andere externe omstandigheden niet onder het enige intrinsieke morele goede, de deugd.

Maar daaruit volgt absoluut niet dat een stoïcijn geen liefde of betrokkenheid zou moeten voelen.

Integendeel.

Zoals we bij **oikeiôsis** zagen, beschouwen de stoïcijnen de mens als een sociaal wezen. Zorg voor anderen en het vervullen van onze menselijke relaties behoren juist tot een deugdzaam leven.

Het onderscheid zit opnieuw in de morele categorie.

Een vriend hebben is niet hetzelfde als **een goede vriend zijn**.

Een gezin hebben is niet hetzelfde als **rechtvaardig en liefdevol tegenover je gezin handelen**.

Het eerste kan door omstandigheden verdwijnen.

Het tweede heeft betrekking op ons karakter en handelen.

Dat is precies waar de Stoa haar aandacht op richt.

Adiaphora en Prohairesis

Hier sluit adiaphora sterk aan bij **prohairesis**, vooral zoals we dat bij Epictetus tegenkomen.

Veel adiaphora liggen niet volledig binnen onze macht.

We kunnen onze gezondheid beïnvloeden, maar niet garanderen.

We kunnen proberen geld te verdienen, maar niet iedere economische tegenslag voorkomen.

We kunnen zorgvuldig met anderen omgaan, maar niet bepalen of zij bij ons blijven.

We kunnen goed handelen, maar niet afdwingen dat anderen ons bewonderen.

Daarom probeert Epictetus onze aandacht te verplaatsen naar het terrein van onze oordelen, intenties en keuzes.

Niet:

“Kan ik garanderen dat ik krijg wat ik wil?”

maar:

“Kan ik goed omgaan met wat er gebeurt?”

Daar ontmoeten adiaphora en prohairesis elkaar.

Adiaphora betekent niet passiviteit

Ook hier ligt een veelvoorkomend misverstand op de loer.

Wanneer rijkdom, gezondheid en succes geen werkelijke goederen zijn, waarom zouden we er dan nog moeite voor doen?

Omdat de stoïcijn nog steeds moet **handelen**.

Wanneer je ziek bent, kan het verstandig zijn medische hulp te zoeken.

Wanneer je verantwoordelijk bent voor een gezin, kan het juist zijn financiële zekerheid na te streven.

Wanneer je werkloos bent, kan het passend zijn naar werk te zoeken.

Wanneer iemand onrecht wordt aangedaan, kan rechtvaardigheid vragen dat je ingrijpt.

De stoïcijn is dus niet onverschillig in de betekenis van apathisch.

Hij probeert alleen het resultaat niet te verwarren met de morele kwaliteit van zijn handelen.

Je zet je volledig in, zonder te doen alsof je de uitkomst volledig bezit.

Wanneer het verkieslijke botst met deugd

Hier wordt adiaphora pas echt interessant.

Zolang gezondheid, rijkdom en reputatie samengaan met deugdzaam handelen, is er weinig conflict.

Maar wat gebeurt er wanneer ze tegenover elkaar komen te staan?

Stel dat je veel geld kunt verdienen door iemand bewust te misleiden.

Rijkdom is verkieslijk.

Maar rechtvaardigheid is een deugd.

Voor de stoïcijn is de keuze dan duidelijk:

deugd gaat voor.

Of stel dat eerlijk spreken je reputatie kan beschadigen.

Een goede reputatie is verkieslijk.

Maar wanneer zwijgen onrechtvaardig zou zijn, krijgt rechtvaardigheid voorrang.

Dit laat precies zien waarom de stoïcijnen het onderscheid nodig hadden.

Verkieslijke adiaphora mogen worden nagestreefd —

totdat de prijs ervoor ons karakter wordt.

Succes opnieuw bekijken

Onze moderne samenleving meet succes vaak aan zichtbare resultaten.

Salaris.

Carrière.

Woning.

Bezittingen.

Status.

Volgers.

Prestaties.

De stoïcijn zou veel daarvan onder de adiaphora plaatsen.

Niet omdat we niets mogen bereiken.

Maar omdat succes volgens deze maatstaven en **een goed leven** niet noodzakelijk hetzelfde zijn.

Iemand kan maatschappelijk buitengewoon succesvol zijn en tegelijkertijd zijn relaties verwaarlozen, anderen misbruiken en voortdurend worden beheerst door angst om alles weer kwijt te raken.

Een ander kan veel minder bezitten en toch wijs, rechtvaardig, moedig en gematigd leven.

Wie van de twee is werkelijk succesvol?

De Stoa geeft daarop een radicaal ander antwoord dan veel moderne maatstaven.

Een test voor het dagelijks leven

Adiaphora kan een praktisch instrument worden wanneer iets heel belangrijk voor ons begint te voelen.

Stel jezelf dan vier vragen:

- 1. Is dit werkelijk goed, of heeft het alleen mijn voorkeur?**
- 2. Maakt het bezit hiervan mij automatisch tot een beter mens?**
- 3. Heb ik de uitkomst volledig in mijn macht?**
- 4. Ben ik bereid mijn waarden op te geven om het te verkrijgen of behouden?**

Vooraf die laatste vraag kan veel duidelijk maken.

Een carrière is waardevol.

Maar hoeveel van jezelf wil je ervoor opgeven?

Geld is nuttig.

Maar wat ben je bereid ervoor te doen?

Een goede reputatie is prettig.

Maar ga je daarom zwijgen wanneer spreken rechtvaardiger zou zijn?

Dan verandert adiaphora van een oud Grieks begrip in een zeer moderne oefening.

Het verschil tussen hebben en gebruiken

Misschien kunnen we de hele gedachte achter adiaphora terugbrengen tot één onderscheid:

wat we hebben

tegenover

hoe we ermee omgaan.

Je kiest niet iedere omstandigheid waarin je terechtkomt.

Maar iedere omstandigheid geeft je materiaal waarmee je kunt handelen.

Rijkdom kan materiaal worden voor rechtvaardigheid en vrijgevigheid.

Ziekte kan een situatie worden waarin moed nodig is.

Macht kan worden gebruikt voor dienstbaarheid.

Tegenslag kan ons dwingen praktische wijsheid te ontwikkelen.

Dat betekent niet dat de stoïcijn tegenslag romantiseert.

Ziekte blijft ziekte.

Verlies blijft verlies.

Pijn blijft pijn.

Maar geen van deze dingen heeft volgens de Stoa automatisch het laatste woord over **wie wij worden**.

Adiaphora en innerlijke vrijheid

Daarmee raakt het begrip uiteindelijk aan vrijheid.

Wanneer ik ervan overtuigd ben dat ik rijkdom nodig heb om een goed leven te leiden, krijgt geld enorme macht over mij.

Wanneer ik geloof dat iedereen mij moet waarderen, krijgt de mening van anderen macht over mij.

Wanneer ik denk dat mijn leven alleen goed kan zijn zolang alles volgens mijn plannen verloopt, word ik afhankelijk van omstandigheden die ik nooit volledig kan beheersen.

Adiaphora probeert die afhankelijkheid losser te maken.

Niet door niets meer belangrijk te vinden.

Maar door onze prioriteiten opnieuw te ordenen.

Gezondheid boven ziekte — maar deugd boven beide.

Voorspoed boven tegenslag — maar deugd boven beide.

Een goede reputatie boven een slechte — maar deugd boven beide.

Daar ligt de stoïcijnse rangorde.

Tot slot

Adiaphora is een van de begrippen die gemakkelijk verkeerd begrepen worden.

De stoïcijn hoeft niet onverschillig te worden tegenover gezondheid, werk, bezit, relaties of de wereld om hem heen.

Hij mag voorkeuren hebben.

Hij mag doelen nastreven.

Hij mag genieten van wat het leven hem geeft.

En hij mag proberen verlies en tegenslag te voorkomen.

Maar hij probeert één onderscheid vast te houden:

Wat ik bezit is niet hetzelfde als wie ik ben.

Gezondheid kan verdwijnen.

Geld kan verloren gaan.

Een reputatie kan veranderen.

Succes kan omslaan in mislukking.

Veel van wat wij belangrijk vinden, blijft kwetsbaar voor omstandigheden.

Daarom plaatst de stoïcijn zijn hoogste goed ergens anders:

in wijsheid,

in rechtvaardigheid,

in moed,

in matigheid,

en in de keuzes waarmee deze deugden zichtbaar worden.

Adiaphora vraagt dus niet dat we stoppen met verlangen naar een goed leven.

Het vraagt ons opnieuw na te denken over **wat een goed leven werkelijk goed maakt.**

Informatiebronnen

Voor verdere verdieping in *adiaphora* en de stoïcijnse indeling van goed, slecht en onverschillig zijn vooral de klassieke bronnen belangrijk:

- **Diogenes Laërtius, *Leven en leer van beroemde filosofen*, boek VII** — belangrijke bron voor de leer van de vroege stoïcijnen, waaronder hun onderscheid tussen goede, slechte en onverschillige zaken.
- **Cicero, *De finibus bonorum et malorum*, boek III** — uitvoerige weergave van de stoïcijnse ethiek en het onderscheid tussen deugd en zaken die wel waarde hebben maar niet het hoogste goed vormen.
- **Epictetus, *Gesprekken*** — praktische behandeling van externe omstandigheden, oordeel, keuze en de manier waarop we met bezit, reputatie, lichaam en andere externe zaken omgaan.
- **Epictetus, *Encheiridion (Handboekje)*** — vooral het onderscheid tussen wat van ons afhankelijk is en wat niet; nauw verwant aan de praktische betekenis van *adiaphora*.
- **Seneca, *Brieven aan Lucilius*** — veel praktische reflecties over rijkdom, armoede, gezondheid, bezit, verlies en deugd.
- **Marcus Aurelius, *Persoonlijke notities*** — persoonlijke oefeningen rond reputatie, lichamelijke omstandigheden, vergankelijkheid en de prioriteit van deugdzaam handelen.
- [Stanford Encyclopedia of Philosophy – Stoicism](#) — academisch overzicht van de stoïcijnse ethiek, waaronder deugd, *indifferents* en de zogenaamde preferred indifferents.
- [Internet Encyclopedia of Philosophy – Stoic Ethics](#) — toegankelijk overzicht van het stoïcijnse onderscheid tussen het goede, het slechte en *adiaphora*.